

Паўлоўская Ганна
(Гродно)

«ШТО Ж ЗАСТАЕЦА?» КЛЯШТАРНЫЯ ХРОНІКІ ЯК ПРАСТОРА ДЛЯ ВЯДЗЕННЯ ГРАМАДСКІХ ДЫСКУСІЙ

Канфлікты паміж рознымі грамадскімі групамі а р'іогі маюць публічны характар і іх вынік часта залежыць ад пераканаўчых якасцей тэкстаў, у межах якіх разгортваецца палеміка. Адметная сітуацыя прадстаўлена на старонках адной з бернардзінскіх хронік¹, калі Храналогія, створаная для ўнутранага кляштарнага ўжытку, падрабязна апісвае канфліктную сітуацыю і будзе альтэрнатыўнае, «віртуальнае» поле існавання гэтага ж канфлікту. Гэтая альтэрнатыва не мае ніякага ўплыву на разгортванне ўласна спрэчкі, яна пазастаецца тэкстам, які існуе ў прасторы адной з задзейсных груп. Прычына ўзнікнення такой сітуацыі ў немагчымасці поўнаватраснага ўдзелу гэтай групы ў публічным (у дадзеным выпадку – судовым) працэсе. Бясцілле аднаго з бакоў, які адчувае сябе несправядліва пакрыўджаным, прыводзіць да з'яўлення падобнага тэксту.

Аналізуемы тэкст – «Храналогія Ордэна братоў меншых абсервантаў правінцыі Малапольскі і Вялікага Княства Літоўскага», складзеная ў 1656 г. манахам-бернардзінцам Томашам Дыганем. Храналогія павінна была служыць адмысловым архівам правінцыі. Яна была напісана з загаду вышэйшых уладаў (як сцвярджае яе поўны тытул) і дае асобныя апісанні для ўсіх канвентаў. У хроніцы змяшчаюцца выпіскі з фундацыйных дакументаў кляштараў, апісваюцца пачаткі фундацыі і сучасны стан рэчаў. Храналогія з'яўляецца важнай дакументальнай крыніцай, бо была складзена напярэдадні вайны з Маскоўскай дзяржавай і змяшчае часта ўнікальную інфармацыю (напрыклад, апісанне касцёлаў, якія былі знішчаныя ў маскоўскую вайну, ці звесткі аб асобах, якія займалі важную ролю ў кляштары ў даваенны перыяд, памяць пра якіх, часта, была зацёртая падзеямі вайны)².

Хроніка напісаная на лацінскай мове. Арыгінал твора знаходзіцца ў Архіве айцоў бернардзінцаў у Кракаве.

Аўтар тэксту – айцец Томаш Дыгань (1588 – каля 1681), быў прапаведнікам, куштам, гвардыянам у розных кляштарых у Вялікім Княстве³. У 1653 г. ён быў абраны хранографам правінцыі і на працягу 1653–1656 гадоў складаў дадзеную хроніку. Напэўна, Т. Дыгань карыстаўся дапамогай братоў з розных мясцовых кляштараў, якія дасылалі яму матэрыял для апрацоўкі. Немагчыма дакладна акрэсліць ступень рэдакцыі тэкстаў Томашам Дыганем: у якой ступені ён з'яўляўся аўтарам, а ў якой -- складальнікам розных часткаў твора. Можна меркаваць, што яго роля павялічваецца пры апісанні кляштараў, дзе ён служыў непасрэдна.

Канфлікт, які з'яўляецца прадметам нашага аналізу, адбываўся ў Гародні ў канцы 40-х – пачатку 50-х гадоў XVII ст. Дакладную дату пачатку канфлікту сцвярджаць складана. Вядома, што пастанова па яго вырашэнню была прынята на Варшаўскім сейме ў 1654 г.⁴ Аўтар хронікі кажа, што канфлікт доўжыўся «per septem annos»⁵ (на працягу сямі гадоў), аднак наколькі літаральна мы можам разумець гэты выраз?

У іншым месцы той жа хронікі кажацца, што сітуацыя была бесканфліктнай на працягу сарака год ад 1614 г.:

...plusquam quadraginta annis, regnante feliciter piae memoriae Sigismundo III rege Poloniae, et post fata eius regnante feliciter Vladislao IV rege Poloniae...⁶

...больш за сорок год, за часоў шчаслівага панавання, святой памяці, Жыгімонта III, караля Польшчы, і пасля яго смерці за часоў шчаслівага панавання Ўладыслава IV, караля Польшчы...

Лічбы і 7, і 40 нясуць на сабе дадатковую сімвалічную нагрузку, значэнне «поўні». Таму, відавочна, аўтар акругляў прыблізныя даты да такіх тэрмінаў. З агульнага апісання справы вынікае, што яна доўжылася прынамсі некалькі гадоў. Уладыслаў IV Ваза памёр у 1648 г., а наступны кароль ужо не згадваецца, значыць праблемы пачаліся да гэтага года.

Такім чынам, можна меркаваць, што канфлікт распачаўся недзе каля 1647 года і сапраўды доўжыўся прыблізна сем гадоў.

Сам Томаш Дыгань служыў гвардыянам гарадзенскага кляштару ў 1651 годзе. Такім парадкам, ён быў непасрэдным удзельнікам канфлікту на працягу некаторага часу і меў уласны стасунак да паўсталай сітуацыі. Значыць, тэкст апісання канфлікту можа быць атрыбутаваны і самаму Т. Дыганю.

Прадметам канфлікту з'яўляецца права на валоданне цагельняй, якая знаходзілася ў Панямуні – прыгарадзе Гародні, побач з Гарадніцкім дваром⁷.

Бакамі спрэчкі з'яўляюцца два гарадзенскія каталіцкія мужчынскія кляштары – бернардынскі і езуіцкі.

Бернардзінцы заснавалі рэзідэнцыю ў Гародні ў 1595 г. і выбудавалі мураваны касцёл і кляштар у 1617 г.⁸ Езуіты прыбылі ў горад у 1622 г., будову мураванага касцёла пачалі перад вайной (каля 1654 г.), працягнулі ў 1658, потым каля 1664 г., 1677 г.⁹

Паводле Храналогіі Т. Дыганя гэтая цагельня была ўласнасцю бернардынскага кляштару. У доказ чаго ў хроніку ўклеены ліст з копіяй дарчага запісу, адпаведна якому цагельня была падараваная бернардынскаму кляштару Андрэем Казімірам Эйсмантам у 1614 г. Пры дапамозе цагельні былі збудаваныя царква і кляштар гэтага ордэна. І яна знаходзілася «ў супакойным валаданні» ордэна на працягу «больш за 40 год»¹⁰.

Пасля з'яўлення ў горадзе ордэна езуітаў, гэтыя айцы «emerunt contigua nostrae laterficinae bona» (выкуплялі добры, суседнія з нашай цагельняй), што выклікала сталыя спрэчкі.

Прычына з'яўлення самога канфлікту, паводле ўскосных сведчанняў Храналогіі, у тым, што бернардынцы як жабрацкі ордэн не мелі права валодаць зямлёй і прадстаўляць свае інтарэсы перад судом¹¹ (такія паўнамоцтвы перадаваліся сіндзіку).

Пры апісанні ходу развіцця сітуацыі ў хроніцы падкрэсліваецца, што бернардынцы ўвесь час імкнуліся да вырашэння сітуацыі мірным шляхам. Яны вялі шматлікія перамовы пры падтрымцы віленскага біскупа Юрыя Тышкевіча і свайго сіндзіка, віленскага ваеводы, Крыштафа Хадкевіча. Прадстаўнікі бернардынцаў адкрыта просяць езуітаў, каб тыя не перадавалі справу ў суды¹². Дзеля злагоджання справы яны прапаноўваюць грошы (250 злотых), якія езуіты прыймаюць і пацвярджаюць пісьмова «не апускацца да судовых разбіральніцтваў».

Па просьбе апошніх у Гародню ў 1653 г. прывязджае правінцыял бернардынцаў, айцец Фларыян Градэцкі, склікаўшы дэфінітараў правінцыі¹³. Яны вядуць перамовы з езуітамі, прапаноўваюць тым «вялікую частку цагельні», але не прыходзяць да пагаднення.

Нягледзечы на заклікі манахаў-францісканцаў езуіты перадаюць справу ў суды розных інстанцый:

...exorta sunt ab ipsis iurgia, variaequae oppressiones, protestationes innumerae, per septem annos ad diversa iudicia citationes, controversiae, veritatis, et iustitiae obumbrationes, variorum hominum subordinationes, testimonia, et iuramenta falsissima¹⁴.

...з'явіліся з іх боку сваркі і розныя ўціскі, нязлічоныя пратэсты аб парушэнні правоў, позывы ў розныя суды на працягу сямі год, спрэчкі, зацяжненні праўды і справядлівасці, падпарадкаванні розным асобам, фальшывыя сведчанні і прысягі.

У выніку судовых разбіральніцтваў, пастановай Варшаўскага сейму 1654 г., паводле сведчання хронікі, цагельня была перададзена езуітам.

Храналогія апісвае ход канфлікту ўжо пасля яго заканчэння. У першым абзацы апісання прыводзіцца вынік справы. Аднак аўтар лічыць патрэбным падрабязна апісаць сам канфлікт, прывесці копію дарчага запісу, пералічыць даты і ўдзельнікаў канкрэтных перамоваў.

Такім парадкам, аўтар імкнецца давесці правату свайго кляштару і робіць адрасатам і суддзёй гэтага прадстаўлення будучых чытачоў (у прынцыпе, манахаў-бернардынцаў, таму што хроніка пісалася для ўнутраных патрэбаў).

Важна тое, што гэтым тэкстам аўтар не вучыць наступныя пакаленні, не пакідае ім інфармацыю, якая можа ім быць нейкім чынам карыснай. Мэта менавіта ў знаходжанні суддзі, перад якім можна б было прадставіць свае аргументы і атрымаць станоўчы вердыкт, і перад якім францісканцы мелі б права выступіць.

Само апісанне канфлікту нагадвае праходжанне працэсу ў судзе.

Аўтар пачынае ад агульнага прадстаўлення справы, адразу выказваючы тэзіс аб сваёй праваце. Потым апісвае ход развіцця канфлікту, падаючы даты некаторых этапаў і імёны найбольш уплывовых заступнікаў. Прычым называюцца імёны прадстаўнікоў абодвух бакоў, не пакідаючы ніводзін з іх ананімным.

Унутр апісання працэсу ўклеены аркуш, на якім выпісана копія дарчага запісу на землю цагельні¹⁵ – дакументальнае пацверджанне праваты, матэрыяльны доказ, прадстаўлены ў судзе.

Пасля гэтага аўтар «дае слова» іншаму боку. Ён цытуе друк, выдадзены езуітамі, з іх апісаннем бачання сітуацыі: «Media (Sex) seu modi propositi sunt a Patribus S(ocietatis) Jesu Residentiae Grodnensis pro sancienda concordia cum R(everendis) P(atribus) Bernardinis Conventus Grodnensis ratione cuiusdam fundi suburbani, dicti Poniemonie» (Шэсць рашэнняў або спосабы, якія былі прапанаваныя айцамі Таварыства Ісуса Гарадзенскай рэзідэнцыі дзеля дасягнення згоды з вялебнымі айцамі бернардынцамі гарадзенскага канвенту адносна пэўнага грунта ў прыгарадзе, званым Панямонь)¹⁶. Аўтар прыводзіць выбраныя фрагменты твора, з якімі не згаджаецца, і выказвае свае контраргументы¹⁷. Ён падкрэслівае, што перадае словы друку «даслоўна» («de verbo ad verbum»), піша словы супраціўнікаў з новага абзацу, яўна выдзяляючы іх з апаваднання.

Нажаль, ніводзін экзэмпляр гэтага друку не вядомы сучасным вучоным (сустракаюцца толькі згадкі пра выданні ў А. Йохера і К. Эстрайхера, як ужо адзначалася). Гэта не дае мажлівасці параўнаць друкі і даведацца пра змест апушчаных фрагментаў. Аднак таму, тым большае значэнне маюць даслоўныя цытаты ўнутры тэксту Храналогіі.

Такім чынам, на старонках рукапісу прысутнічае адлюстраванне двухбаковай палемікі. Дыскусія мае фармальна-прававы характар, абодва бакі дзеля доказаў сваёй праваты надаюць вялікую вагу фармуліроўкам супраціўніка.

Першы аргумент езуітаў тычыцца «адсутнасці ўладальніка» земляў цагельні, што звязана з немагчымасцю жабрацкім ордэнам быць непасрэдным уладальнікам маёмасці, як казалася вышэй. Аднак езуіты не агучваюць сваё разуменне статутнай абмежаванасці францісканцаў, яны выкарыстоўваюць гэты факт на сваю карысць, прадстаўляючы яго як

прававую хібу бернардзінцаў:

Quandoquidem praecipua remora nostrae compositionis, et concordiae est, quod ignoremus personam principalem, cum qua nobis transigendum, et componendum sit, Paternitatibus vestris asserentibus esse Summum Pontificem, nobis autem id agnoscere non valentibus imo asserentibus, quod Summus Pontifex in nostro isto casu non recipiat dominium fundi immobilis¹⁸.

Асаблівай перашкодай для нашай дамовы і згоды ёсць тое, што мы не ведаем галоўнай асобы, з кім нам трэба дамаўляцца і весці перамовы. Калі вашыя айцы даводзілі, што гэта Папа, мы не былі ў стане гэта прызнаць, даводзячы, што Папа ў гэтай нашай справе не атрымае валоданне нерухомаасцю.

Як бачна, езуіты не называюць сваім імем саму перашкоду, але маніпулююць ёю.

Адказ аўтара тэксту мае падобны характар. Ён таксама не агучвае ўласна праблему, а засноўваючыся на фармулёўках езуітаў, абвінавчвае іх у жаданні выйсці па-за маёмасныя кампетэнцыі манаскага ордэна:

Primum, quod non agnoscunt summum pontificem esse dominum nostri fundi, quod est luce meridiana clarius illum habere dominium, nos autem simplicem usum¹⁹.

Па-першае, яны не прызнаюць папу ўладальнікам нашай зямлі, таму яснай за дзень, што яны (шукаюць) панавання, мы ж простага ўжывання.

Контраргументы францісканца кароткія, сціслыя, тычацца азначэнняў правых формаў уласнасці. Гэта сведчыць пра добрае веданне права і манастырскіх статутаў манахамі, іх падрыхтаванасць да працэсу, у якім яны не маглі прыняць непасрэдна ўдзел.

Далей аўтар прыводзіць адзін з шасці спосабаў, прапанаваных езуітамі для рашэння сітуацыі:

Parati sunt patres societatis residentiae Grodnensis Paternitatibus Vestris laterficinam (aeque bonam atque est moderna) exaedificare in fundo, qui proximior est civitati et ad quem paternitates vestrae se dicunt habere ius, non contradicentibus etiam patribus societatis²⁰.

Айцы таварыства Гарадзенскай рэзідэнцыі гатовыя выбудаваць для Вашых айцоў цагельню (настолькі ж добрую і сучасную) на зямлі, якая знаходзіцца бліжэй да горада, чым тая, на якую Вашыя Айцоўствы сцвярджаюць, што маюць права, без супрацьдзеяння таксама айцоў таварыства.

Цікава, якімі былі іншыя прапанаваныя езуітамі спосабы. Як відаць з цытаты, айцы Таварыства Ісуса гатовыя былі, прынамсі часткова, кампенсаваць страты бернардзінцам.

Аднак аўтар Храналогіі не згаджаецца з такой прапановай, што і зразумела ў сітуацыі, калі канфлікт ужо скончаны. Цяпер адзінай кампенсацыяй для бернардзінцаў можа быць іх апраўданне – менавіта гэтага спрабуе дасягнуць аўтар тэксту. Ён выкарыстоўвае прапанову езуітаў як доказ няўпэўненасці праціўнікаў ва ўласнай праваце:

Ex his ergo praemissis trutinandum et considerandum est, quandoquidem non contradicentibus illis, habuimus ius in fundo, qui proximior fuit civitati, quare ergo et hunc fundum, pro reparatione ecclesiae et monasterii nostri perpetuis temporibus inscriptum roboratum, privilegiis confirmatum, acceperunt sibi? Ex quibus iudicet unusquisque, quomodo ab illis iniurati, oppressi et aggravati sumus²¹.

З гэтых пасланняў, трэба разважыць і звярнуць увагу на тое, што, калі яны не супрацьдзейнічаюць, значыць, мы мелі права на зямлю, якая была бліжэй да горада. Чаму ж яны тады і гэтую зямлю, запісаную нам на вечныя часы для адбудовы царквы і кляштара, пацверджаную, замацаваную прывілеямі, забралі сабе? З чаго вынікае толькі адно, што мы імі пакрыўджаныя, уцісканыя, караныя.

Тут, у адрозненні ад першага контраргумента, аўтар карыстаецца эмацыйнай лексікай, ён выказвае сваю роспач з-за прайгранай справы.

Трэба адзначыць, што ўсё апісанне канфлікту дастаткова эмацыйна-афарбаванае. Аўтар увесь час праводзіць свой пункт гледжання – ён не спрабуе займаць ролю суддзі ў працэсе, не хавае сваёй суб'ектыўнасці.

Дзякуючы гэтаму тэкст набывае дадатковыя рысы – ён з'яўляе свайго аўтара. Лексіка, якая выражае пачуцці, паказвае, якія каштоўнасці былі для аўтара тэксту першаснымі. Найчасцей паўтараныя паняткі ў гэтай прамове: «справядлівасць», «праўда», «ашуканства», «нявіннасць», «ганьба», «адзінства», «спрэчка». Гэта яшчэ раз даводзіць наш тэзіс аб тым, што аўтар на старонках Храналогіі спрабуе стварыць альтэрнатыўны працэс, мэта якога – апраўданне бернардзінцаў у вачах будучых пакаленняў.

Апісанне справы скончваецца заклікам з яшчэ больш насычанай канатацыяй, у якой манах абгрунтоўвае змяшчэнне ўсяго аповеду на старонках Храналогіі як адзіную мажлівасць «выразіць сваю нявіннасць»:

Quod reliquum est: si licuit patribus societatis Iesu omnem nostram transactionem Grodnensem in odium et opprobrium multorum typis imprimere, multis senatoribus et magnatibus tam spiritualis, quam saecularis status ad legendum porrigere. Liceat ergo et mihi in hac Chronologia iniuriam et innocentiam nostram calamo exprimere [*digon, с. 327].

Што ж застаецца? Калі дазволена было айцам таварыства Ісуса ўсю нашу гарадзенскую дамову выдаць друкам для нянавісці і ганьбы многіх і даваць да чытання многім сенатарам і можным панам, як духоўнага, так і свецкага стану, то павінна быць дазволена і мне ў гэтай Храналогіі нашу крыўду і нявіннасць выразіць пяром.

Такім чынам, аўтар экспліцытна выказвае, што адзіную мажлівасць прадставіць свой пункт гледжання ён знаходзіць на старонках рукапісу. Ён сам прызнаецца, што разумее гэты тэкст як сваеасабліваю судовую інстанцыю. Для аўтара важна мажлівасць «выразіць» сваю нявіннасць і зрабіць гэта перад іншым чалавекам. Ён не пакідае справу на суд Божы, але і не ідзе супраць свайго статуту, умешваючыся ў рэальны судовы працэс. Такім парадкам, самое паняцце «праваты» для аўтара важнейшае, чым валоданне матэрыяльнай маёмасцю, і дзеля доказу гэтай праваты аўтар арганізуе ўяўны працэс на старонках свайго твора.

Гэты фрагмент Храналогіі з'яўляецца сведчаннем не толькі спосабаў судаводства ў Рэчы Паспалітай, апісаннем этапаў канфлікту, прыкладам будовы судовых прамоваў з абодвух бакоў, але і адлюстроўвае маральныя пазіцыі яго ўдзельнікаў, праяўляе ўласнае стаўленне аўтара, паказвае яго эмацыйную рэакцыю на развіццё працэса.

Аўтар хронікі паўстае перад намі як жывая асоба, якая спрабуе ўплываць на эмацыйнае ўспрыняцце сітуацыі нават сучаснымі чытачамі Храналогіі.

У іншай, пазнейшай, хроніцы бернардзінцаў, паўсталай у 1677 г., апісанне ўсяго канфлікту выражана некалькімі сказами:

*Litigia exorta et finita sunt inter nos et AA RR PP Societatis Jesu ipsismet temporibus circa laterariam, ad littus Niemi, et nunc ad Poniemonium Collegii Grodnensis Praedium spectantem, quae est praefato collegio Soc. Jesu per decretum Serenissimi Joannis Casimiri, Regis Nostri Regni, protunc adjudicata. Sed huius litis series si plenior de illa capietur informatio, seorsim in omnem subjungetur casum*²².

Судовая спрэчка паўстала і скончылася ў гэтыя часы паміж намі і вельмі вялебнымі айцамі таварыства Ісуса адносна цагельні, (размешчанай) на беразе Нёмана, і звернутай цяпер да Панямунскіх добраў Гарадзенскай калегіі. Цагельня ў тыя часы была прысуджана названай калегіі Таварыства Ісуса дэкрэтам найяснейшага Яна Казіміра, караля нашага каралеўства. Але ход гэтай справы, калі будзе знойдзена аб ёй больш інфармацыі, павінен быць апісаны асобна.

Адрозны бачна розніцу ў эмацыйным настроі і фактаграфічнай насычанасці хронік,

напісаных нават з невялікім часавым перапынкам. Ужо дваццаць год пасля заканчэння канфлікту кляштар не быў перакананы ў істоце самой справы, хоць памятаў факт прайгранга працэсу. Гэта яшчэ больш падкрэслівае важнасць Храналогіі як гістарычнай крыніцы.

Прадстаўляючы гэты канфлікт, мы не імкнуліся абараніць ці абвінаваціць нейкі з бакоў. На наш погляд, цікавая сама сітуацыя выкарыстання ўнутранай кляштарнай хронікі як тэкста з моцна выражанымі камунікацыйнымі функцыямі. Аўтар свядома будзе дыялог з чытачом, праектуе яго на старонках рукапісу. Дзякуючы гэтаму, тэкст захоўвае сваю пераканаўчую сілу і ў так далёкі ад яго напісання час.

Адзінае, што застаецца, гэта далучыцца да аўтара тэкста і прадставіць на суд чытача поўны тэкст фрагмента Храналогіі, які тычыцца судовай справы адносна цагельні. Тэкст перапісваем «de verbo ad verbum», расшыфроўваючы скароты і ўніфікуючы арфаграфію. Пасля прыводзіцца пераклад урыўка на беларускую мову, зроблены ўласнымі сіламі:

<...> [323] Ad cuius ecclesiae et monasterii structuram erigendam nobilis dominus Andreas Casimirus Eysmont anno Domini 1614 propriam laterficinam suam cum filiis suis conventui Grodnensi perpetuis temporibus praesentialiter comparens cum iisdem filiis suis in iudicio terrestri Grodnensi inscripsit, resignavit, donavitque. Quae laterficina in pacifica possessione nostra plusquam quadraginta annis, regnante feliciter piae memoriae Sigismundo III rege Poloniae, et post fata eius regnante feliciter Vladislao IV rege Poloniae, qui et diplomate suo eandem laterficinam approbavit nobis, firmavit et corroboravit, nulloque iurium turbine agitata fuit. Ex qua laterficina magnifico opere amplissima ecclesia et totum monasterium anno 1617 est constructum: atque caemeterium nostrarum monialium Grodnae degentium ex eadem laterficina muris est praecinctum. Tandem postquam introducti sunt Grodnam patres societatis Iesu et emerunt contigua nostrae laterficinae bona, statim exorta sunt ab ipsis iurgia, variaeque oppressiones, protestationes innumerae, per septem annos ad diversa iudicia citationes, controversiae, veritatis, et iustitiae obumbrationes, variorum hominum subordinationes, testimonia, et iuramenta falsissima. Quae denique laterficina post longas et maximas iniurias nostras, regnante rege Poloniae Ioanne Casimiro, per favorabilem decisionem omnibus protunc Varsaviae in Generalibus Comitibus reclamantibus senatoribus, exceptis sibi duobus faventibus anno 1654. || [324] est ipsi adjudicata.

Cum quibus multoties per varias personas tam spirituales quam saeculares praeserti(m) vero per ill(ustri)s(si)mum ac r(evere)nd(i)s(simu)m d(ominu)m Georgium Tyszkiewicz, episcopum Vlnensem, et per ill(u)s(tre)m d(ominu)m Christophorum Chodkiewicz, palatinum Vlnensem, syndicum nostrum generalem, compositionem amicabilem et fraternam quaerebamus, ut tandem inter nos concordia coalesceret; quibus etiam praenominatus Palatinus Vlnensis dedit florenos ducentos quinquaginta; quibus acceptis Pater Czernicki, residens Grodnensis, pollicitus fuit bona fide, et conscientia inire nobiscum pacem et concordiam, neque ad illos iurium strepitus descendere, quod et scripto suo confirmavit, et in iudicio tribunalicio recognoscere spondit: et tamen et promissionis ipsius et compositionis inter nos fraternae delusores facti sumus. Ubique per Poloniam et Magnum Ducatum Lituaniae per ipsos traducebamus, ubique ad varia subsellia iudiciaria trahebamus. Insuper adm(odum) r(everendus) p(ater) noster provincialis, pater Florianus Grodecki, convocatis Grodnam pro termino assignato patribus deffinitoribus ad instantiam patrum societatis Iesu anno Domini 1653 die 14 septemb(ri) pro quo etiam termino, et pater illorum provincialis comparuit: tractabat omnimode de statuenda inter illos amicitia et concordia, quibus et magnam partem laterficinae conferebat, nihil tam efficere valuit, infectis rebus utraque pars discessit. Post discessum volentes nos inculpate innocentiam vero suam

omnibus manifestare; quidam illorum typis edidit: et in quatuor chartis cum scitu superioris sui impressit totam nostram Grodnensem (cum veritate obumbratione) transactionem; in quibus proponit sex media pro sancienda concordia et quasdam difficultates movet: inter quas omitendo alias, haec est de verbo ad verbum.

«Quandoquidem praecipua remora nostrae compositionis et concordiae est, quod ignoremus personam principalem, cum qua nobis transigendum et componendum sit, Paternitatibus Vestris asserentibus esse summum pontificem, nobis autem id agnoscere non valentibus imo asserentibus, quod summus pontifex in nostro isto casu non recipiat dominium fundi immobilis: quare restat, ut antequam transactionem nostram ultimate concludamus, ineamus viam, qua possimus certi reddi, quisnam sit dominus illius fundi. Et quidem non videtur alia superesse via, nisi ut quaestionem hanc proponamus sacrae Romanae congregationi quaestionum regularium tractandam, et inde resolutionem expectemus».

Ex quibus praemissis duo sunt consideranda. Primum, quod non agnoscunt summum pontificem esse dominum nostri fundi, quod est luce meridiana clarius illum habere dominium, nos autem simplicem usum. Secundum considerandum, debebant resolutionem super hoc dubium expectare ex sacra congregatione Romana quaestionum regularium, neque descendere ad strepitum iuris et decretum. Qua tamen non expectata, neque Romae in sacra congregatione trutinata, per subordinaciones variarum personarum et malam informationem in Comitibus Varsaviensibus per decretum laterficinum sibi adiudicari curaverunt.

Inter etiam sex media pro sancienda concordia inter nos impresserunt et typis ediderunt hunc ultimum sextum modum de verbo ad verbum. ||

[327] «Parati sunt patres societatis residentiae Grodnensis Paternitatibus Vestris laterficinam (aeque bonam atque est moderna) exaedificare in fundo, qui proximior est civitati et ad quem paternitates vestrae se dicunt habere ius, non contradicentibus etiam patribus societatis».

Ex his ergo praemissis trutinandum et considerandum est, quandoquidem non contradicentibus illis, habuimus ius in fundo, qui proximior fuit civitati, quare ergo et hunc fundum, pro reparatione ecclesiae et monasterii nostri perpetuis temporibus inscriptum roboratum, privilegiis confirmatum, acceperunt sibi? Ex quibus iudicet unusquisque, quomodo ab illis iniurati, oppressi et aggravati sumus.

Quod reliquum est: si licuit patribus societatis Iesu omnem nostram transactionem Grodnensem in odium et opprobrium multorum typis imprimere, multis senatoribus et magnatibus tam spiritualis, quam saecularis status ad legendum porrigere. Liceat ergo et mihi in hac Chronologia iniuriam et innocentiam nostram calamo exprimere. Sed his finitis descendo ad Ecclesiam. <...>

[325]: Extractum inscriptionis Laterficinae Conventui Grodnensi.

Ego Andreas Janowicz Eysimunt, terrigena serenissimi regis districtus Grodnensis, recognosco hisce literis meis benevolis et inscriptione mea quibus interest pro nunc et post futuri saeculi hominibus, quia ego postquam agnovi et percepi ab antiquo tempore magnam gratiam et beneficia, ac in casibus magni infortunii mei a r(evere)ndis patribus bernardinis Grodnensis auxilium, et praesertim quia testudinem ex gratia illorum in eccl(esi)a eorundem habiturus sum eorum cura et aedificio propter sepeliendum corpus meum, filiorumque meorum, optando insuper maiorem eorundem patrum bernardinorum gratiam et favorem, ut pro me vivente et mortuo D(omi)num Deum exorent. Non coactus ab aliquo, neque persuasus sed mea propria voluntate do, dono et perpetuis temporibus inscribo r(evere)ndis p(at)ribus bernardinis pro conventu Grodnensi partem fundi possessionis propriae dictae Poniemonia, prope suburbium civitati Grodnensi contiguum in loco certo praesertim incipiendo a limite serenissimi regis aulae, dictae Horodnica, usque ad flumen Niemen, et supra fluvium Niemen, quousque fundus et solum meum ad domos suburbii usque protenditur, cum tota silva antiquorum arborum trans fossam usque

lapideam, ubi laterficina fornaces latericiae, et calcis p(at)rum bernardinorum conven(tus) Grodn(ensis) iacent, cum omnibus fructibus ex hoc fundo et silva provenientibus, liberum erit p(at)ribus bernardinis conven(tus) Grodn(ensis) praedictum fundum cum silva in integro pacifice possidere, in illo aedificare, fructus omnes percipere, et prout voluerint in seipsos convertere et cui voluerint hunc fundum, a me illis praescriptum, sub iurisdictione nobilium exstentem, vendere, dare, donare et iuxta beneplacitum suum disponere.

Ego vero amplius, nec filii mei, et nullus alius in totum istum fundum, silvam et in fructus sese intromittere et ex potestate ac dominio eorundem patrum bernardinorum conven(tus) Grodn(ensis), nec a quolibet nomine illorum possidente, adimere debemus, sed potius a quolibet intrudente se in istum fundum defendere in omni foro tueri tenebor. Post decursum vero meum filii et filiae, posteritas mea, in omnibus iuxta inscriptionem hanc meam taliter se gerere teneantur. In quod dedi p(at)ribus bernardinis conven(tus) Grodn(ensis) istas literas meas sub sigillo et inscriptione manus meae. Ad quas literas meas praesentialiter et oretenus a me rogati magni viri, sigilla sua apponere et manibus suis subscribere dignati sunt, hoc est g(e)n(er)osus Iacobus Karozewicz, vexillifer Grodnensis.

<...> Дзеля ўзвядзення будынка гэтай царквы і кляштара, шляхетны пан Андрэй Казімір Эйсмант у 1614 годзе перапісаў, адмовіўся ад уладання і падараваў на вечныя часы Гарадзенскаму кляштару ўласную цагельню, асабіста стаўшы разам з сваімі сынамі ў Гарадзенскім земскім судзе. Гэтая цагельня была ў нашым бяспечным уладанні больш за сорок год, за часоў шчаслівага панавання, святой памяці, Жыгімонта III, караля Польшчы, і пасля яго смерці за часоў шчаслівага панавання Ўладыслава IV, караля Польшчы, які і сваім лістом гэтую цагельню за намі прызнаў, зацвердзіў і ўзмацніў, і ніякіх праўных перашкод не было. [З цэгля] з той цагельні, знакамітай якасці, найцудоўнейшая царква і ўвесь кляштар быў збудаваны ў 1617 годзе, а таксама [з цэгля] з гэтай цагельні была агароджаная тэрыторыя нашых манашкаў, што жывуць у Гародні. Урэшце пасля таго як былі ўведзены ў Гародню айцы таварыства Ісуса, і набылі суседні з нашай цагельняй землі, адразу з'явіліся з іх боку сваркі і розныя ўціскі, нязлічоныя пратэсты аб парушэнні правоў, позывы ў розныя суды на працягу сямі год, спрэчкі, зацяжненні праўды і справядлівасці, падпарадкаванні розным асобам, фальшывыя сведчанні і прысягі. У выніку гэтая цагельня пасля доўгіх і вялізарных нашых стратаў, за часоў праўлення караля Польшчы Яна Казіміра, адпаведна рашэнню ўсіх пратэстуючых сенатараў, сабраных ў той час у Варшаве на Сойме ў 1654 годзе, акрамя двух прыхільных, была ім прысуджана.

Калі з імі шмат разоў праз розных асобаў, як духоўных, так свецкіх, асабліва праз найяснейшага і найвялебнейшага пана Юрыя Тышкевіча, біскупа віленскага, і праз знакамітага пана Крыштафа Хадкевіча, ваяводу віленскага, нашага галоўнага сіндзіка, мы шукалі братняй і палюбоўнай згоды, каб расло адзінства паміж намі; названы ваявода віленскі даў ім 250 злотых; прыняўшы якія айцец Чарніцкі, старэйшы ў Гарадзенскай рэзідэнцыі, паабяцаў у добрай веры і сумленні шукаць з намі міру і згоды, і не апускацца да судовых разбіральніцтваў, што і на пісьме пацвердзіў, і абяцаў прызнаць на Трыбунальскім судзе, але аднак мы пераўтварыліся ў ашуканцаў і адносна яго абяцання, і братняй дамовы паміж намі. Усюды і ў Польшчы, і ў Вялікім Княстве Літоўскім мы былі выстаўлены імі на ганьбу, і ўсюды да розных судовых лаваў былі прыцягнутыя. Да таго ж вельмі вялебны айцец наш правінцыял, айцец Фларыян Градэцкі, склікаўшы ў Гародні ў назначаны тэрмін айцоў дэфінітараў на просьбы айцоў таварыства Ісуса, 14 верасня 1653 года Госпада, у які тэрмін і іх айцец правінцыял прыбыў. Размаўляў усялякім спосабам пра ўстанаўленне паміж імі сяброўства і згоды, і аддаваў ім большую частку цагельні, аднак нішто не прывяло да заканчэння, і, нічога не вырашыўшы, абодва бакі разышліся.

Пасля адыходу, жадаючы нас абвінаваціць і паказаць усім сваю нявіннасць, нехта з іх выдаў друкам і на чатырох лістах, са згоды сваіх вышэйшых уладаў, надрукаваў усю нашу гарадзенскую дамову (зацяміўшы праўду), у якіх прапанаваў шэсць спосабаў для узмацнення згоды, і выклікаў новыя складанасці. Прапусціўшы пэўныя часткі, наступнае цытую даслоўна.

«Асаблівай перашкодай для нашай дамовы і згоды ёсць тое, што мы не ведаем галоўнай асобы, з кім нам трэба дамаўляцца і весці перамовы. Калі Вашыя Айцоўствы даводзілі, што гэта папа, мы не былі ў стане гэта прызнаць, даводзячы, што папа ў гэтай нашай справе не атрымае валоданне нерухомасцю. Таму застаецца канчаткова закрыць папярэдняю нашу дамову і ўвайсці на шлях, у выніку якога мы зможам аддаць гэтую землю яго ўладальніку, кім бы ён ні быў. І здаецца, не засталася іншага шляху, толькі прадставіць гэтае пытанне Свяшчэннай рымскай кангрэгацыі па вырашэнні супярэчнасцяў паміж манаскімі таварыствамі, і адтуль развязаць мы чакаем».

З гэтых пасланняў трэба звярнуць ўвагу на дзве рэчы. Па-першае, яны не прызнаюць папу ўладальнікам нашай зямлі, таму ясна за дзень, што яны (шукаюць) панавання, мы ж простага ўжывання. Па-другое, трэба заўважыць, што яны павінны былі чакаць вырашэння гэтай справы ад Свяшчэннай рымскай кангрэгацыі па вырашэнні пытанняў паміж таварыствамі, а не пераходзіць да прававых разглядаў і дэкрэтаў. Не дачакаўшыся ж яго і не вырашыўшы пытанне ў Рыме ў Свяшчэннай кангрэгацыі, праз падпарадкаванні рознам асобам і няправільную інфармацыю яны паклапаціліся, каб прысудзіць сабе цагельню дэкрэтам на Варшаўскім сойме.

З надрукаваных і выданных шасці спосабаў, як захаваць згоду паміж намі, вось апошні шосты слова ў слова.

«Айцы таварыства Гарадзенскай рэзідэнцыі гатовыя выбудаваць для Вашых айцоў цагельню (настолькі ж добрую і сучасную) на зямлі, якая знаходзіцца бліжэй да горада, чым тая, на якую Вашыя Айцоўствы сцвярджаюць, што маюць права, без супрацьдзеяння таксама айцоў таварыства».

З гэтых пасланняў, трэба разважыць і звярнуць увагу на тое, што, калі яны не супрацьдзейнічаюць, значыць, мы мелі права на зямлю, якая была бліжэй да горада. Чаму ж яны тады і гэтую зямлю, запісаную нам на вечныя часы для адбудовы царквы і кляштара, пацверджаную, замацаваную прывілеямі, забралі сабе? З чаго вынікае толькі адно, што мы імі пакрыўджаныя, уцісканыя, караныя.

Што ж застаецца? Калі дазволена айцам таварыства Ісуса ўсюду нашу гарадзенскую дамову для нянавісці і ганьбы многіх друкам выдаць і даваць да чытання многім сенатарам і можнымі панамі, як духоўнага, так і свецкага стану, то дазволена і мне ў гэтай 'Храналогіі' нашу крыўду і нявіннасць прамом выразіць. Але скончыўшы пра тое, пераходжу да царквы.

Выпіска з запісу перадачы цагельні Гарадзенскаму кляштару.

Я, Андрэй Янавіч Эйсімунт, зямлянін найяснейшага Караля, павету Гарадзенскага. Вызнаю гэтымі маімі дабраахвотнымі лістамі і запісам [перадачы ўласнасці] таму, каму трэба ведаць, цяперашнім і будучым пакаленням, што я, пасля таго як спазнаў і атрымаў ад даўніх часоў вялікую ласку і дабрадзейства, і дапамогу ў момантах найвялікшага няшчасця майго ад вялебных айцоў бернардынцаў гарадзенскіх, і асабліва таму, што з іх ласкі буду мець скляпенне ў іх царкве, аб чым яны паклапаціліся і падрыхтуюць месца для пахавання цела майго і маіх сыноў, да таго ж жадаючы яшчэ большай ласкі і міласці ад тых жа бернардынцаў, каб за мяне жывога і памершага малілі Госпада Бога.

Не быўшы нікім прымушаны, ні перакананы, але з маёй уласнай волі, даю, дару і на

вечныя часы запісваю вялебным айцам бернардзінцам, для Гарадзенскага канвента, частку грунту маёй уласнай маёмасці, званай Панямонь, блізка прадмесця, суседняга з горадам Гарадзенскім, у пэўным месцы, а менавіта, пачаўшы ад мяжы двара Найяснейшага Караля, званага Гарадніца, аж да ракі Нёман і ўверх па цячэнню Нёмана, наколькі цягнуцца мой грунт і зямля аж да дамоў прадмесця, з усім лесам старажытных дрэваў, аж да каменнага рову, дзе знаходзяцца цагельня, печы для цэгля і вапна айцоў бернардзінцаў Гарадзенскага кляштару, з усімі прыбыткамі, якія зыходзяць з гэтага грунту і лесу.

Няхай будзе вольна айцам бернардзінцам Гарадзенскага кляштару цалкам валодаць у міры названым грунтам з лесам, у ім будаваць, атрымліваць усялякія карысці і абарочваць для сваёй выгады паводле жадання, і каму захочуць гэтую землю, ад мяне ім запісаную, што знаходзіцца пад юрысдыкцыяй шляхты, прадаваць, даваць, дарыць і распараджацца паводле свайго жадання.

Я ж болей, ні сыны мае, ні ніхто іншы забавязваемся не ўмешвацца ва ўвесь гэты грунт, лес і плёны яго, і не адбіраць з улады і панавання названых айцоў бернардзінцаў Гарадзенскага канвента ці якога-небудзь іх паўнамоцніка. А наадварот я абячаю бараніць іх у справе гэтага грунту перад кожным судом ад усялякага замінаючага. Пасля ж маёй смерці сыны і дачкі, патомныя мае, павінны будуць так весці сябе ўва ўсім паводле гэтага майго запісу.

На доказ чаго даю гэты мой ліст айцам бернардзінцам Гарадзенскага кляштару, з пячаткай і падпісам уласнай маёй рукі. Да гэтага ліста майго асабіста і вусна мной былі запрошаныя вялікія паны, каб захацелі паставіць сваю пячатку і ўласнаручна падпісацца, а менавіта шляхетны пан Якуб Каражэвіч, харужы гарадзенскі.

Анатацыя

На старонках аднаго з унутраных кляштарных рукапісаў – Храналогіі ордэна братоў меншых абсервантаў Т. Дыганя – з’яўляецца апісанне судовага працэсу, прайгранага кляштарам, да якога належаў аўтар, некалькі гадоў да напісання Храналогіі.

Тэзіс аўтара артыкула ў тым, што Т. Дыгань свядома выкарыстоўвае хроніку дзеля збудавання альтэрнатыўнага судовага працэсу. Мэта такога «працэсу» – апраўдацца перад патомкамі і захаваць добрае імя. Прычына ўзнікнення самой сітуацыі – немагчымасць адкрыта ўдзельнічаць у судовых справах баратамі жабрацкага ордэна.

У артыкулы аналізуецца тэкст «працэсу», выказваюцца меркаванні аб матывах яго стварэння, прадстаўляюцца бакі спрэчкі, будуюцца фігуры аўтара тэкста.

Annotation

One of the internal cloister manuscripts – Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, composed by Thomas Digon – contents a description of a law proceeding, which was failed by this cloister a few years prior.

Thesis under consideration is that T. Digon uses this chronic on purpose, to transform it into an alternative virtual law proceeding. The aim of such an imitation is to justify own cloister and to prove its innocence to the descendants. The cause of occurrence of such a situation is that one of the litigants (Fratres Minores) couldn't participate in a public trial because of its own statute limitations.

The article analyzes the text of the «proceeding», supposes motives of its creation, introduces litigants, reconstructs character of the author.

- ¹ *Digon, Th.* Conventus et guardianatus Grodnensis sub titulo s. Crucis inventionis // Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae // Архіў правінцыі бернардынцаў у Кракаве (АРВКГ). – Фонд М. – Спр. 25. – С. 315–332.
- ² Больш падрабязнае апісанне крыніцы гл. у *Паўлоўская Г. Г.* Новая наратыўная крыніца па гісторыі кляштара бернардынцаў у Гародні // Беларускі археаграфічны штогоднік. – Выпуск 9. – Мінск, 2008. – С. 247–286.
- ³ *Kantak K.* Dygoń Tomasz // Polski słownik biograficzny. – Т. 6. – Kraków, 1948. – S. 53; *Wyczawski H.* Eug. Dygoń Tomasz // Słownik polskich pisarzy franciszkańskich / pod red. Ks. Hieronima Eug. Wyczawskiego. – Warszawa, 1981. – S. 121; *Estreicher, K.* Bibliografia Polska. – Т. XV. – Kraków, 1897. – S. 433–434.
- ⁴ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 323. Хоць у выданых сеймавых канстытуцыях за 1654 г. няма згадкі пра гэтую справу.
- ⁵ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 323.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 323–327. Пра іншыя гарадзенскія цагельні гл.: *Гардзееў Ю.* Магдэбургская Гародня (сацыяльная тапаграфія і маёмасныя адносіны ў 16-18 ст.). – Гародня-Вроцлаў, 2008. – С. 283.
- ⁸ Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych / red. ks. H. Eug. Wyczawskiego. – Kalwaria Zebrzydowska, 1985. – S. 79–82.
- ⁹ *Paszenda J.*, Kościół pojezuicki (farny) w Grodnie // Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku. / Pod red. J. Kowalczyka. – Warszawa, 1995. – S. 196–198; Grodno // Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / Opr. L. Grzebień. – Kraków, 1996. – S. 196.
- ¹⁰ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 323.
- ¹¹ *Maciszewska M.* Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530. – Warszawa, 2001. – S. 52; Kroniki poznanskie. – S. 426, Przym. 1105.
- ¹² *Digon, Th.* Op. cit. – С. 324.
- ¹³ У сувязі з тым, што Т. Дыгань у 1653 г. быў абраны дэфінітарам, ён яшчэ раз павінен быў сутыкнуцца з праблемай гэтага канфлікту.
- ¹⁴ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 323.
- ¹⁵ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 325.
- ¹⁶ Media (Sex) seu modi propositi sunt a Patribus S. Jesu Residentiae Grodnensis pro sancienda concordia cum RR. PP. Bernardinis Conventus Grodnensis ratione cuiusdam fundi suburbani, dicti Ponieonomie. (B.m. i r.). w 4ce, 1 ark. Паводле: *Estreicher K.* Bibliografia Polska. – Т. 22 (ogólnego zbioru). – Kraków, 1908. – S. 259; Jocher A. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenia do niej druku. – Т. III. – Wilno, 1857. – S. 542 (№ 9348).
- ¹⁷ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 324, 327.
- ¹⁸ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 324.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ *Digon, Th.* Op. cit. – С. 327.
- ²¹ Ibid.
- ²² Kronika zakonu Bernardynów grodzieńskich z lat 1677–1783 // Адзел рукапісаў Навуковай бібліятэкі Польскай акадэміі ўменняў і Польскай акадэміі навук у Кракаве. – Спр. 369. – Л. 10.